

Narodowe Muzeum Morskie w Gdańsku
a.rembisz-lubiejewska@nmm.pl

Pracownia Archeologiczno-Konserwatorska Maria Karolina Kocińska
karo.archo@wp.pl

Anna Rembisz-Lubiejewska, Maria Karolina Kocińska

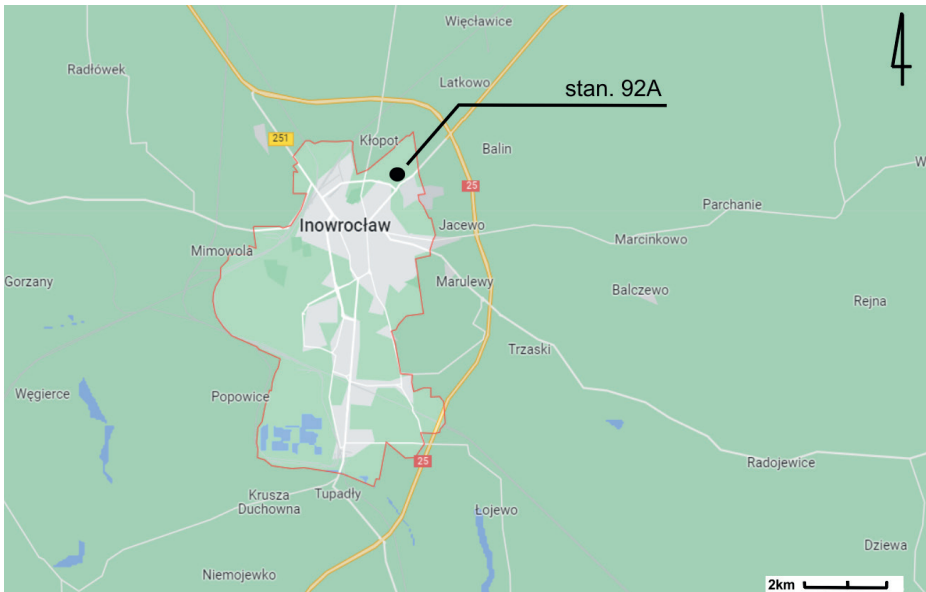
POZOSTAŁOŚCI WIELOKULTUROWEJ OSADY
W INOWROCŁAWIU, STANOWISKO 92A,
POW. INOWROCŁAWSKI,
WOJ. KUJAWSKO-POMORSKIE

Zarys treści. W tekście przedstawiono wyniki badań wielokulturowej osady przeprowadzonych w 2011 roku w Inowrocławiu. Na podstawie zarejestrowanych materiałów źródłowych ustalono, że badany teren był zagospodarowywany z przerwami od neolitu do nowożytności. Pozyskane materiały i odsłonięte obiekty powiązano z osadnictwem kultury amfor kulistych, lużyckiej, jastorfskiej oraz przeworskiej. W północno-wschodniej części wyniesienia starsze struktury osadnicze zostały zniszczone przez nowożytną wydobycza gliny i doły do kopcowania.

Słowa kluczowe: Inowrocław, osada, kultura amfor kulistych, kultura lużycka, kultura jastorfska, kultura przeworska, schyłek epoki brązu, wczesna epoka żelaza, okres wpływów rzymskich, nowożytność.

W S T Ę P

Stanowisko nr 92A w Inowrocławiu jest położone we wschodniej części miasta, przy ul. Rzemieślniczej, przy drodze krajowej nr 15 do Torunia (ryc. 1). Zostało odkryte w latach 80. XX wieku w trakcie badań powierzchniowych realizowanych w ramach programu AZP na wschodnim stoku niewielkiego – w stosunku do sąsiednich obszarów – wyniesienia morenowego opadającego łagodnie w kierunku ciekę zwanego Smyrnią. Na podstawie pozyskanych wówczas zabytków stanowisko oznaczone numerem 182 na obszarze 44–40 opisano jako punkt osadniczy kultury amfor kulistych, ślad osadnictwa kultury lużyckiej i pozostałości nowożytnej działalności gospodarczej.

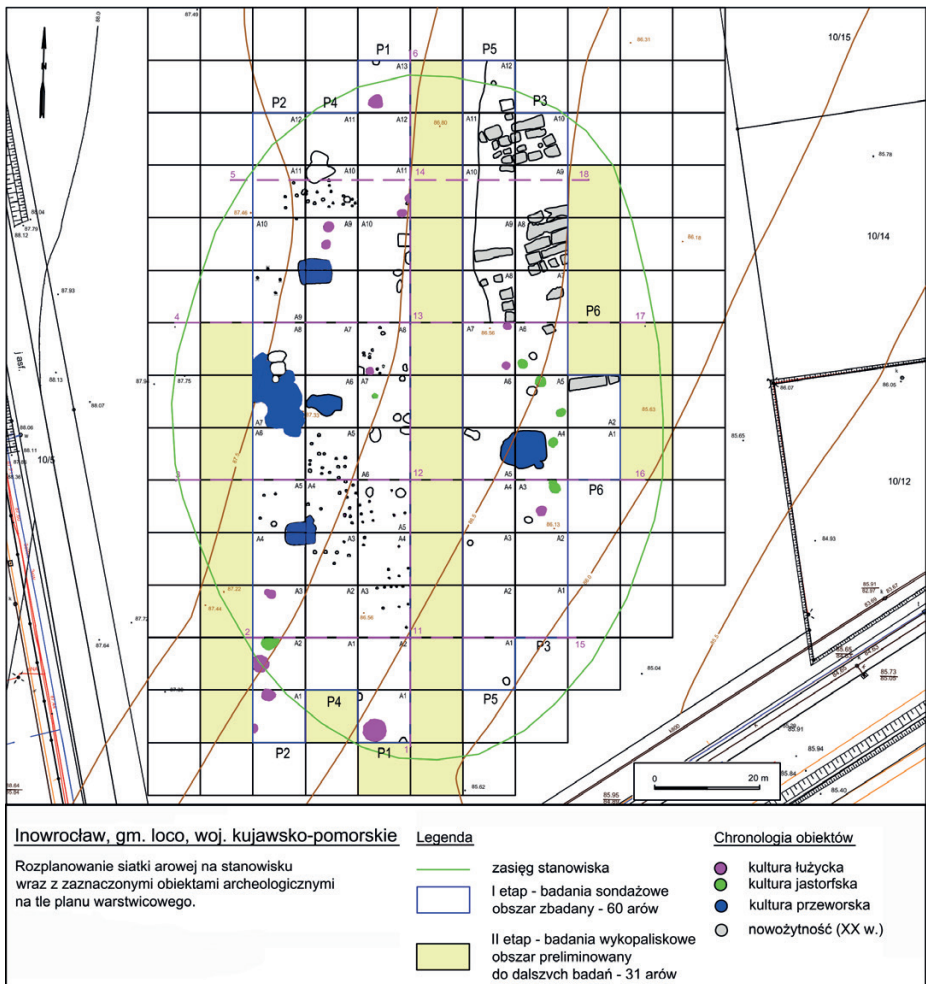

Ryc. 1. Inowrocław, pow. inowrocławski, stanowisko 92A. Lokalizacja obszaru badań (oprac. A. Rembisz-Lubiejewska)

Fig. 1. Inowrocław, Inowrocław district, site 92A. Location of the area excavated (prepared by A. Rembisz-Lubiejewska)

W związku z planowaną inwestycją teren ten wymagał przeprowadzenia wyprzedzających badań archeologicznych. Prace terenowe od 19 września do 6 listopada 2011 roku wykonała Pracownia Archeologiczno-Konserwatorska Maria Karolina Kocińska¹. Na zlecenie inwestora Claudio Investments Sp. z o.o. Warszawa badania archeologiczne miały być prowadzone w trzech etapach. Pierwszy etap obejmował badania sondażowe na 60 arach stanowiska. W przypadku potwierdzenia występowania reliktywów osadniczych, po określeniu ich zasięgu, badania miały być kontynuowane na kolejnych 31 arach. Wyniki podsumowujące całość prac miały być opracowane na trzecim etapie. W związku ze zmianą planów inwestycyjnych badania zakończono na rozpoznaniu stanowiska w zakresie 60 arów (ryc. 2; Kocińska, Kozłowski, Smudziński 2011). Teren ten do dziś pozostaje niezagospodarowany.

¹ Działania w terenie realizowano przy współudziale mgr. Jarosława Kozłowskiego oraz mgr. Patryka Smudzińskiego.

Ryc. 2. Inowrocław, pow. inowrocławski, stanowisko 92A. Planigrafia odsłoniętych obiektów (oprac. J. Kozłowski, P. Kalka)

Fig. 2. Inowrocław, Inowrocław district, site 92A. Plan of the excavated features (prepared by J. Kozłowski, P. Kalka)

WYNIKI BADAŃ TERENOWYCH

Celem podjętych badań sondażowych były weryfikacja zasięgu oraz rozpoznanie charakteru i chronologii osadnictwa. Prace badawcze przeprowadzono według zasad przyjętych dla stanowisk eksplorowanych w ramach inwestycji szerokopłaszczyznowych.

Warstwę humusu o miąższości od 30 do 50 cm usunięto mechanicznie za pomocą koparki z łyżką skarpową do stropu warstwy naturalnej w postaci żółtej gliny. Powierzchnię doczyszczano ręcznie w celu uchwycenia stropów obiektów. W obrębie wyznaczonych do badań sześciu pasów sondażowych obejmujących łącznie powierzchnię 60 arów zarejestrowano 61 obiektów oraz 96 śladów po słupach (ryc. 2), dla których wykonano 135 rysunków i 566 fotografii. Wzajemne przecięcia obiektów odnotowano jedynie w północno-wschodniej części stanowiska, gdzie rozległe obiekty nowożytnie zniszczyły starsze struktury osadnicze.

Z przeprowadzonych badań pozyskano łącznie 2210 ułamków naczyń ceramicznych, 15 brył polepy, 1134 ułamki kości zwierzęcych oraz 11 zabytków wydzielonych z kości, poroża, bursztynu, żelaza i szkła.

Na podstawie analizy chronologiczno-kulturowej ułamków naczyń określono chronologię 29 jam. Ustalono, że obszar ten był zagospodarowany w neolicie, u schyłku epoki brązu, we wczesnej epoce żelaza, w okresie wpływów rzymskich oraz w nowożytności.

Neolit (kultura amfor kulistych)

Ślady osadnictwa neolitycznego są nieliczne. Nie zarejestrowano żadnych obiektów, które można pewnie powiązać z działalnością społeczności epoki kamienia. Jedynie w obiekcie 30 (łączonym z osadnictwem ludności kultury łżyckiej) natrafiono na 23 ułamki średniościennego naczynia charakterystycznego dla wytwórczości ludności kultury amfor kulistych (dalej: KAK). Na podstawie zachowanych ułamków ustalono, że naczynie miało formę wazy o zaokrąglonym brzuścu, ozdobionym odciskami dołków palcowych, z uchem umieszczonym na jego największej wydętości (ryc. 3). Takie naczynia są znane głównie z grobów i stanowisk osadniczych Kujaw i północnej Wielkopolski. Ze względu na długi okres występowania opisanych form oraz zdobienia dołkami palcowymi nie są one dobrymi datownikami (Szymt 1996, s. 25, 48). Cechy technologiczne naczynia w ogólnej klasyfikacji odpowiadają I grupie technologicznej wytwórczości naczyń KAK (Szymt 1996, s. 26–27, ryc. 13). Obecność tej grupy jest charakterystyczna dla faz I–IIa rozwoju KAK na Ku-

Ryc. 3. Inowrocław, pow. inowrocławski, stanowisko 92A. Obiekt 30. Ułamki naczyń kultury amfor kulistych zarejestrowane na złożu wtórnym (rys. A. Rembisz-Lubiejewska)

Fig. 3. Inowrocław, Inowrocław district, site 92A. Feature 30. Fragments of globular amphora culture pottery recorded in the secondary deposit (drawn by A. Rembisz-Lubiejewska)

jawach, czyli horyzontu „wczesnoamforowego” (Szymt 1996, s. 34–35, 276). Ponieważ dla fazy I charakterystyczny jest również brak zdobnictwa na uchach i w strefie brzuscowo-usznej (Szymt 1996, s. 34), chronologię naczynia z Inowrocławia można zawęzić do fazy IIa, datowanej na 3700/3450–3250/3100 BC, 2900/2700–2500 conv BC (Szymt 1996, s. 75).

Naczynia tego typu, ornamentowane dołkami palcowymi w układzie dookólnym, należą do nielicznych znalezisk. Zdobione w ten sposób wazy są znane z Kościelca Kujawskiego (gm. Pakość), z obiektu datowanego również na fazę IIa (Czerniak, Szymt 1990, ryc. 4: 2).

Schylek epoki brązu/wczesna epoka żelaza (kultura łużycka)

Na stanowisku odsłonięto 14 obiektów uznanych za pozostałości osadnictwa kultury łużyckiej (ryc. 2). Obiekty zlokalizowano w dwóch skupiskach: północnym (P1/A8 ob. 15; P4/A9 ob. 58, 59; P5/A7 ob. 56, 57) i południowym (P1/A1 ob. 11; P1/A11–A13 ob. 22, 23, 24; P2/A1–A3 ob. 26, 27, 28, 30; P3/A3 ob. 40). W większości były to okrągłe lub owalne w zarysie obiekty o nieckowatym, jednowarstwowym wypełnisku przesyconym spalenizną, wskazującym na gospodarczy charakter jam. Tylko nieliczne (ob. 11, 24, 28, 58) miały powierzchnię ponad 2,5 m², a miąższość wannowatych w przekroju wypełnisku wynosiła od 0,6 do 1,5 m. Obecna w wielowarstwowym wypełnisku próchnica i zwierzęce szczątki kostne wskazują na zasobowy lub/i odpadkowy charakter tych jam (ryc. 4–5).

A

B

Ryc. 4. Inowrocław, pow. inowrocławski, stanowisko 92A. Obiekt 28. Zarys (A) i przekrój (B) jamy gospodarczej kultury łużyckiej (fot. P. Smudziński)

Fig. 4. Inowrocław, Inowrocław district, site 92A. Feature 28. Outline (A) and a cross-section (B) of a Lusatian culture pit (photo by P. Smudziński)

A

B

Ryc. 5. Inowrocław, pow. inowrocławski, stanowisko 92A. Obiekt 58. Zarys (A) i przekrój (B) jamy gospodarczej ludności kultury łużyckiej (fot. P. Smudziński)

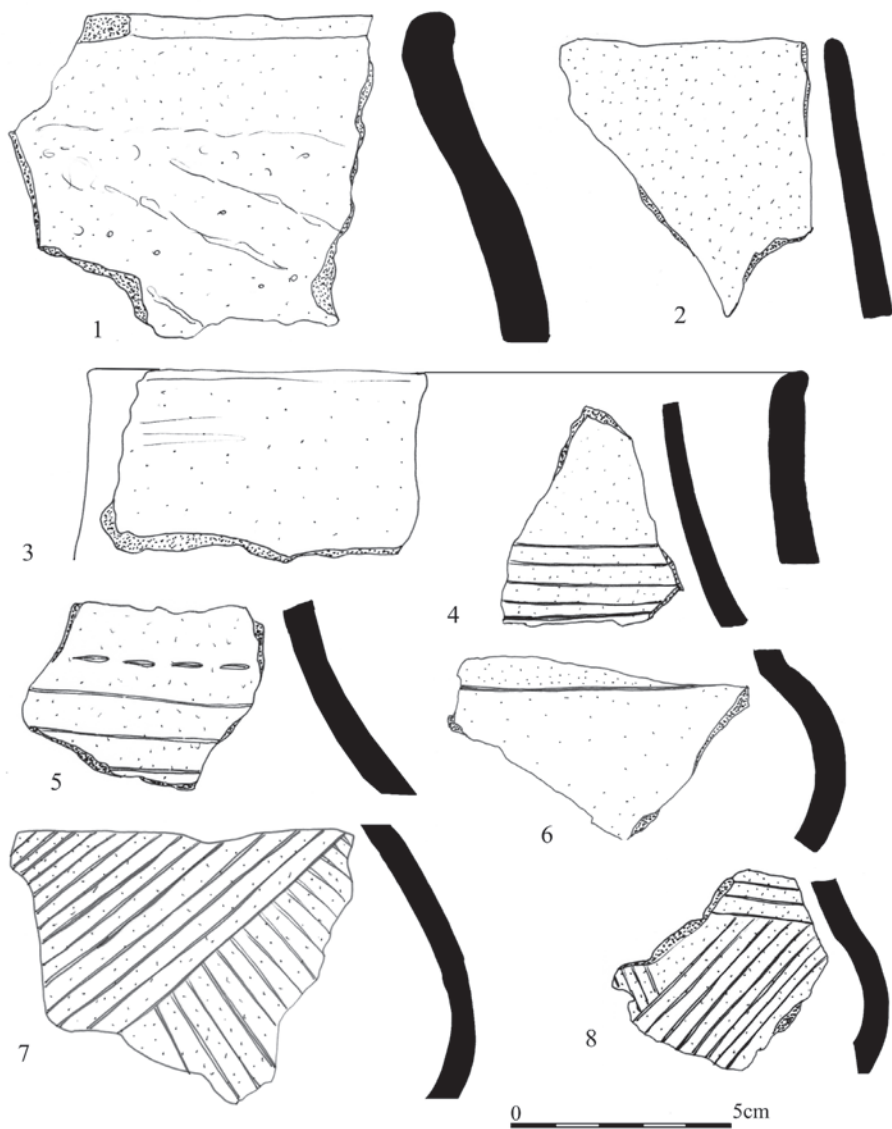
Fig. 5. Inowrocław, Inowrocław district, site 92A. Feature 58. Outline (A) and a cross-section (B) of a Lusatian culture pit (photo by P. Smudziński)

Być może z tego okresu pochodzą również pozostałości zabudowy słupowej odsłonięte w pasach P4/A10 i P2/A11–P4/A10, w sąsiedztwie jam gospodarczych ludności kultury łużyckiej (ryc. 2).

Z zarejestrowanych obiektów pozyskano łącznie 578 ułamków naczyń ceramicznych. Wśród tych pozostałości wyróżniono fragmenty garnków jajowatych i beczułkowatych (ryc. 6: 1) występujących powszechnie na stanowiskach z młodszych okresów epoki brązu i wczesnej epoki żelaza (Szamałek 1992a, s. 76). Naczynia wazowate są reprezentowane przez formy o złagodzonych załomach brzuśców i cylindrycznych szyjkach zdobionych nad załomem ornamentem wielokrotnych linii rytych (ryc. 6: 2–6). Takie formy są charakterystyczne dla młodszobronzowych stanowisk na Kujawach, m.in. terenów nadgoplańskich (Szamałek 1987, s. 52–87, 97–98; 1992b, ryc. 1: BII, s. 11, 13). Wazy o baniastym brzuścu i krótkiej cylindrycznej szyjce zdobione ornamentem w postaci grup ukośnych linii tworzących zygzak oraz pół naprzemiennie zakreskowanych trójkątów (ryc. 6: 7–8) należą do stylistyki późnobronzowej i były używane jeszcze w początkach okresu halsztackiego (Szamałek 1992b, s. 13; Kaczmarek 2002a, ryc. 4, s. 73). Tak dekorowane naczynia znane są ze stanowisk w Adolfinie, Balczewie, Brannie, Kruszwicy, Lachmirowicach, Ostrowie nad Gopłem, Siniarzewie, Tucznie (Chudziakowa 1973, tabl. III, IV, VI, VII, IX, X; 1974, tabl. I; 1975, tabl. VII, X: 6; 1980, tabl. I: 4–5, 10; II: 1, 3, 9).

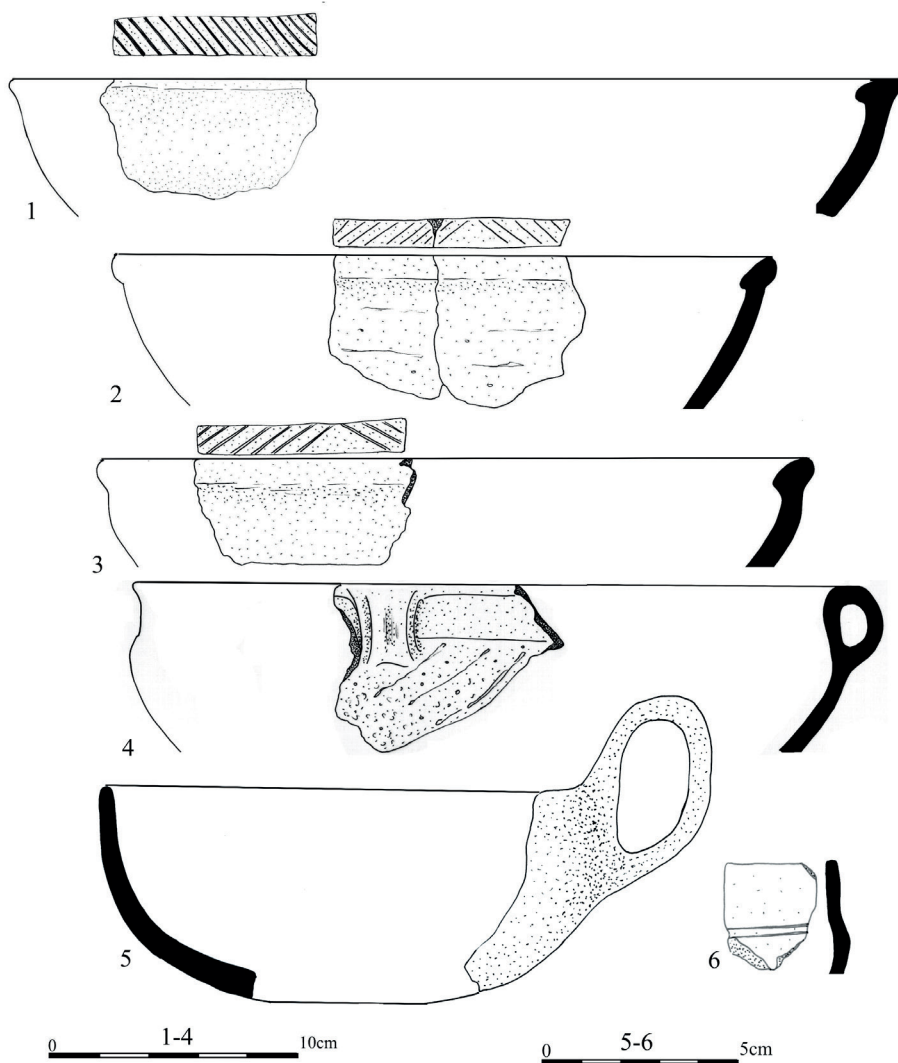
Dość liczny zbiór stanowią misy stożkowate o pogrubionej, zagiętej do wewnątrz, zdobionej krawędzi (ryc. 7: 1–3). Z terenów nadgoplańskich są znane m.in. z Kruszwicy, Łagiewnik i Lachmirowic (Chudziakowa 1975, tabl. I: 9–10; IX: 5, 10, 13; Szamałek 1992b, ryc. 1, s. 14). Formy półkuliste, o pogrubionych brzegach i chropowatych powierzchniach (ryc. 7: 4) są charakterystyczne dla stanowisk z okresu halsztackiego (Szamałek 1992b, s. 14).

Pojedynczy czerpak o zaokrąglonych, niezdobionych ściankach (ryc. 7: 5) wskazuje na użytkowanie naczyń uchatych. Mimo że formy te pojawiły się w IV okresie epoki brązu (Wiklak 1963, s. 60), czas ich rozpowszechnienia przypada na późną epokę brązu i starszy okres halsztacki (Szamałek 1992b, s. 14). Nieliczne fragmenty przykrawędne pochodzące od talerzy krążkowych o gładkiej powierzchni potwierdzają użytkowanie na osadzie również tego typu naczyń. Talerze występują prawie na każdym stanowisku datowanym od późnej epoki brązu. Są one formą powszechną i długotrwałą (Dąbrowski 1997, s. 17, 39). Gliniane krążki bywają łączone przede wszystkim z działalnością kuchenną i są interpretowane jako talerze, pokrywki z otworkami, które miały zapobiegać gromadzeniu się pary, podkładki do wypieku podpłomyków bądź wyrobu naczyń glinianych (Mogielnicka-Urban 1984, s. 130–131) i nie można

Ryc. 6. Inowrocław, pow. inowrocławski, stanowisko 92A. Wybór ułamków naczyń kultury łużyckiej z obiektów: 1, 3, 5 – ob. 58; 2, 4, 8 – ob. 59; 6 – ob. 30; 7 – ob. 24 (rys. A. Rembisz-Lubiejewska)

Fig. 6. Inowrocław, Inowrocław district, site 92A. Selected fragments of Lusatian culture pottery: 1, 3, 5 – feature 58; 2, 4, 8 – feature 59; 6 – feature 30; 7 – feature 24 (drawn by A. Rembisz-Lubiejewska)

Ryc. 7. Inowrocław, pow. inowrocławski, stanowisko 92A. Wybór ułamków naczyń kultury łużyckiej z obiektów: 1 – ob. 22; 2–3, 6 – ob. 24; 4 – ob. 40; 5 – ob. 23 (rys. A. Rembisz-Lubiejewska)

Fig. 7. Inowrocław, Inowrocław district site 92A. Selected fragments of Lusatian culture pottery: 1 – feature 22; 2–3, 6 – feature 24; 4 – feature 40; 5 – feature 23 (drawn by A. Rembisz-Lubiejewska)

wykluczyć, że przynajmniej część z gładkich okazów była w ten sposób wykorzystywana. Krążki z otworami są łączone również z działalnością metalurgiczną (Mierzwiński 2003, s. 105–106). Naczynia miniaturowe reprezentuje fragment czarki zdobionej tak samo jak egzemplarze pełnowymiarowe (ryc. 7: 6).

Podobne zestawy naczyń zarejestrowano na pobliskich terenach nadgoplańskich, gdzie są datowane na II fazę rozwoju lokalnych społeczności kultury łużyckiej, przypadającą na koniec V okresu epoki brązu i okres halsztacki C (Szamałek 1992b, s. 11–14).

Na podstawie pozyskanej serii szczątków kostnych² można stwierdzić, że lokalna społeczność hodowała bydło, co wynikało zapewne z zapotrzebowania na siłę pociągową, mięso, mleko, tłuszcz i krew. Obecność szczątków kostnych konia na stanowisku potwierdza rozpowszechnioną w okresie halsztackim hodowlę tego gatunku wykorzystywanego do jazdy wierzchem. Owce/kozy hodowano prawdopodobnie na wełnę i/lub mleko. Chów świń miał na celu dostarczenie mięsa i tłuszczu. Niewielki udział szczątków świni mógł wynikać ze spadku pogłowia tego gatunku w okresie halsztackim. Taką sytuację zaobserwowano również na innych stanowiskach kultury łużyckiej na Kujawach (Makowiecka, Makowiecki 2004). Może to wynikać z prowadzonej w młodszej epoce brązu rabunkowej gospodarki lasów i ograniczenia drzewostanu, a tym samym możliwości wypasu świń (Lasota-Moskalewska 1991, s. 190).

Pies, którego szczątki zarejestrowano na stanowisku, jako zwierzę gospodarskie mógł służyć człowiekowi w codziennych zajęciach, łowiectwie i pełnić funkcję stróża. Szczątki psów odkryto również w konstrukcjach grodu w Kruszwicy oraz na stanowiskach 12 i 13 w Kołudze Wielkiej, gdzie zalegały w jamach związanych z czynnościami obrzędowymi (Cofta-Broniewska 2004, s. 158). Odkrycia te wskazują na rosnącą od okresu halsztackiego rolę psa w obrzędach lokalnych społeczności „popielnicowych”.

Głównym obiektem polowań były jelenie, których szczątki odnotowano w obiektach „łużyckich”. Łowienie i być może użytkowanie kości i poroża jeleni przez mieszkańców osady w Inowrocławiu można łączyć z magiczno-wierzeniową rolą tego zwierzęcia w okresie halsztackim (Kaczmarek 2002b, s. 101; Woźny 2005). Obecność szczątków ryb (Makowiecki 2012) wskazuje,

² Z obiektów pozyskano 144 fragmenty zwierzęcych szczątków kostnych. Najliczniejszy zbiór (97 fragm.) pochodził z obiektu 11. W pozostałych jamach zarejestrowano pojedyncze kości zwierzęce. Jedynie w przypadku obiektu 30, w którym zarejestrowano ułamki naczyń neolitycznych, istnieje możliwość, że również niektóre z dziewięciu kości mogły znajdować się na złożu wtórnym. Ze względu na znaczne rozdrobnienie materiału analizie archeozoologicznej poddano 64 szczątki, z których oznaczono jedynie 32 (Makowiecki 2012).

że miejscowa ludność zajmowała się również rybołówstwem. Ryby odławiano prawdopodobnie płynącym na północ od stanowiska cieką zwaną obecnie kanałem Smyrni.

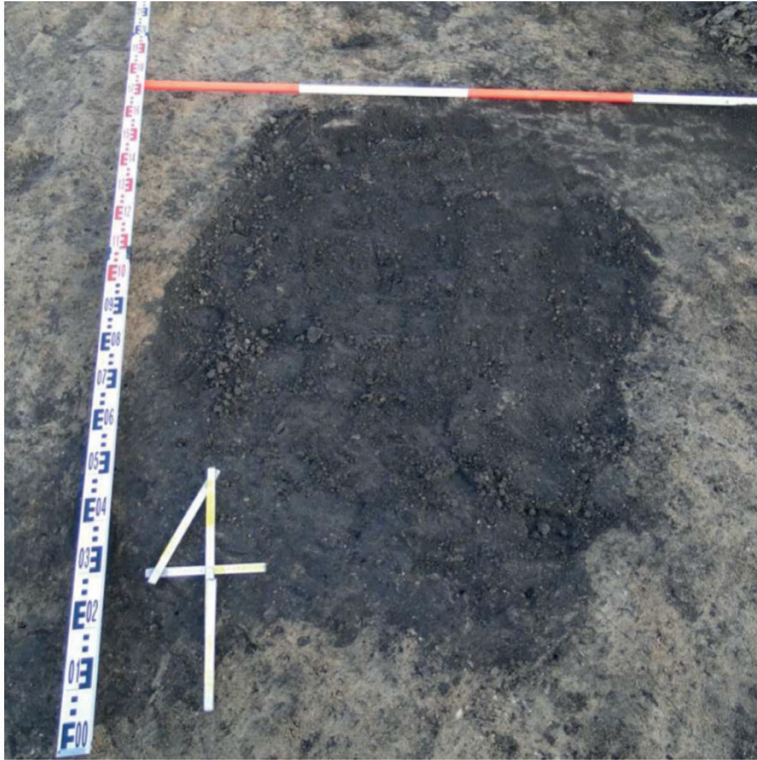
Z kości zwierzęcych wytwarzano także narzędzia, reprezentowane przez przekłuwacz pozyskany z obiektu 28. Przekłuwacze kościane (kolce, dłuta) w inwentarzach kultury łużyckiej są rzadko spotykane. Pojedyncze wyroby tego typu odkryto na osadzie w Brześciu Kujawskim (pow. Inowrocław; Kaszewski 1967, s. 172, tabl. XX: 1–5) oraz osiedlach obronnych z okresu halszackiego w Kruszwicy (Chudziakowa 1975, s. 64–74; Szamałek 1987), Słupcy (pow. Szamotuły; Malinowski 1958, ryc. 37: 6) i Smuszewie (pow. Wągrowiec; Durczewski 1985, tabl. 51: 17–18).

Wczesna epoka żelaza (kultura jastorfska)

W trakcie prac badawczych na stanowisku odsłonięto siedem obiektów, w wypełniskach których zarejestrowano ułamki naczyń ceramicznych kultury jastorfskiej. Jamy związane z osadnictwem tego okresu znajdowały się w środkowej (P1/A7 – ob. 9, 41, 43, 44, 46, 48) i południowej części stanowiska (P2/A2 – ob. 29; ryc. 2). W większości były to jamy (o miąższości do 0,8 m) o mniej lub bardziej regularnie okrągłym zarysie i średnicy do 1,5 m (ryc. 8). Obiekty miały przekrój wannowaty, dwuwarstwowy. W nasyconych spalenizną wypełniskach natrafiono na nieliczne ułamki naczyń ceramicznych i zwierzęcych szczątków kostnych. Jedynie w obiekcie 29 o wymiarach 3 × 2 m i miąższości 0,7 m (ryc. 9) obok zestawu naczyń ceramicznych zarejestrowano fragmenty glinianego klepiska.

W trakcie prac badawczych zinwentaryzowano 441 ułamków naczyń ceramicznych przypisanych ludności kultury jastorfskiej. Najliczniejszy zbiór pochodzi z obiektu 29. Wśród naczyń wyróżniono garnki trój- (ryc. 10: 1), dwu- (ryc. 10: 6; 11: 1) i jednoczłonowe (ryc. 10: 2) oraz pozostałości mis (ryc. 10: 5; 11: 2).

Na podstawie analizy opisanych ułamków naczyń w zbiorze tym wyróżniono dwa nurty stylistyczne. Przejawem starszego – typowego dla późnego okresu halszackiego – jest obecność jednoczłonowych garnków beczułkowatych o powierzchni chropowatej aż po krawędź karbowanego wylewu (ryc. 10: 2), charakterystycznych dla materiałów „pomorsko-kloszowych” (Czopek 1992, s. 84–85, ryc. 2; Szamałek 1995, s. 309; Grygiel 2004, s. 21), oraz mis w kształcie wycinka kuli (ryc. 11: 2) nawiązujących jeszcze do tradycji „późnołużyckiej” (Szamałek 1992b, s. 14). Do tego nurtu zalicza się również

A

B

Ryc. 8. Inowrocław, pow. inowrocławski, stanowisko 92A. Obiekt 48. Zarys (A) i przekrój (B) jamy gospodarczej ludności kultury jastorfskiej (fot. P. Smudziński)

Fig. 8. Inowrocław, Inowrocław district, site 92A. Feature 48. Outline (A) and a cross-section (B) of a Jastorf culture pit (photo by P. Smudziński)

garnki dwu- (ryc. 11: 1) i trójczłonowe (ryc. 10: 1) o brzegach formowanych pionowo i o krawędziach zaokrąglonych lub ściętych od góry (Machajewski, Pietrzak 2004, s. 94).

Garnki dwuczłonowe były szeroko rozpowszechnione na terenach kultury jastorfskiej, grupy nadodrzańskiej (Wołągiewicz 1981, s. 193, tabl. XXVII) i grupy gubińskiej (Domański 1975). Podobne okazy są znane z młodszej fazy osadnictwa z elementami jastorfskimi w Brześciu Kujawskim (stan. 4; Grygiel 2004, s. 20, 21; ryc. 4: h; 8: h), ze starszej fazy stanowisk „jastorfskich” w Poznaniu-Nowym Mieście (stan. 278; Machajewski, Pietrzak 2004, tabl. II: 2; III: 7; VIII: 4) oraz z odkryć na stanowiskach z wczesnej fazy kultury przeworskiej na zachodnim Mazowszu (Antoniewo, stan. 1; Skowron 2006, tabl. XVIII: 7). Również zdobnictwo w postaci dookólnych linii rytych (ryc. 10: 5; 11: 1), plastycznych listew i dołków palcowych (ryc. 10: 6) nawiązuje do tradycji halsztackiej (Szamałek 1992b, s. 14). Naczynia zdobione plastycznymi listwami z dołkami palcowymi są znane m.in. z najstarszych materiałów „jastorfskich” z Wielkopolski, odkrytych w Poznaniu-Nowym Mieście na stan. 278 (Machajewski, Pietrzak 2004, s. 96–97, tabl. II: 4; IV: 1) oraz z Brześcia Kujawskiego (Jażdżewski 1940, tabl. VIII: 1, 6; Grygiel 2004, s. 21).

Zdobienie ornamentem grzebykowym (ryc. 10: 3–4) było szeroko rozpowszechnione w kręgu kultury lateńskiej. Garnki ozdobione pionowymi pasmami linii wykonanych grzebykiem znane są ze stanowisk grupy nadodrzańskiej, m.in. z II i III fazy cmentarzyska w Lubieszewie i II fazy cmentarzyska w Troszynie, datowanych od Ha D₃ do początku Seedorf (Wołągiewicz 1981, s. 193; 1997, s. 14; tabl. III: 7c; IV: 12c; Machajewski 2011, tabl. II).

Do cech typowych dla niektórych garnków ludności kultury jastorfskiej należy dodawanie do masy garncarskiej szamotu, co zaobserwowano zarówno w materiałach z Inowrocławia, jak i ze skupiska spławskiego w Wielkopolsce (Machajewski, Pietrzak 2004, s. 96).

Tradycję lateńską reprezentują pogrubiłe krawędzie brzegów mis i naczyń wazowatych wysunięte na zewnątrz i zaokrąglone lub fasetowane (ryc. 10: 5; 11: 1). Misy o fasetowanych brzegach pojawiły się w młodszym okresie przedrzymskim (Dąbrowska 1988, s. 22–23). Takie naczynia znane są m.in. z Poznania-Nowego Miasta (stan. 226; Machajewski, Pietrzak 2004, s. 91, ryc. VII: 5) oraz ze stanowiska 1 w Osłonkach i Kobielicach na Kujawach (Grygiel 2004, s. 44, ryc. 9, 10).

W Wielkopolsce, na Kujawach, Mazowszu i w zachodniej Małopolsce starsza tradycja funkcjonowała od okresu LT B₂ do Lt C₁/C₂ (Grygiel 2004, s. 36, 48–49; Machajewski, Pietrzak 2004, s. 97). Ponieważ w obiektach 9 i 29

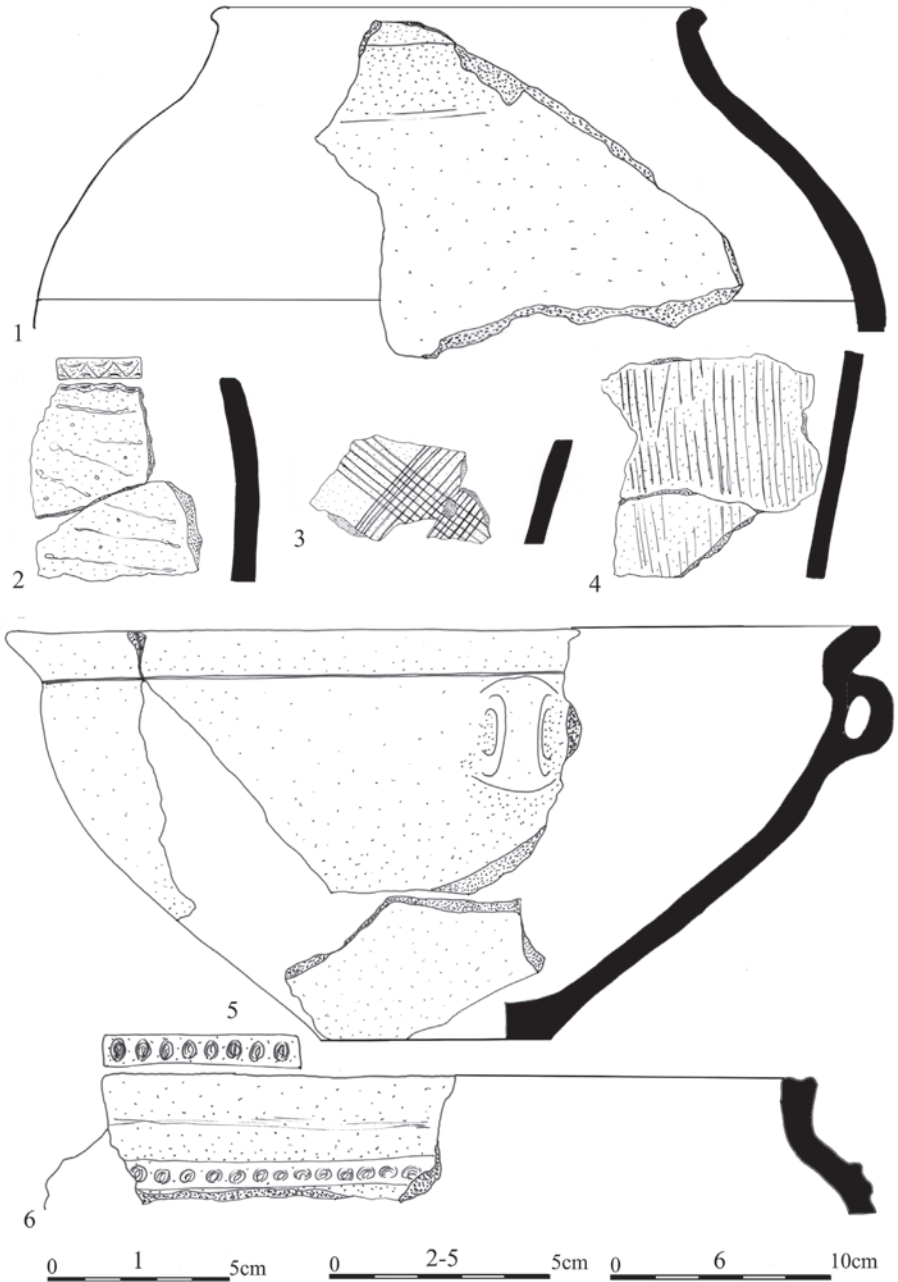
A

B

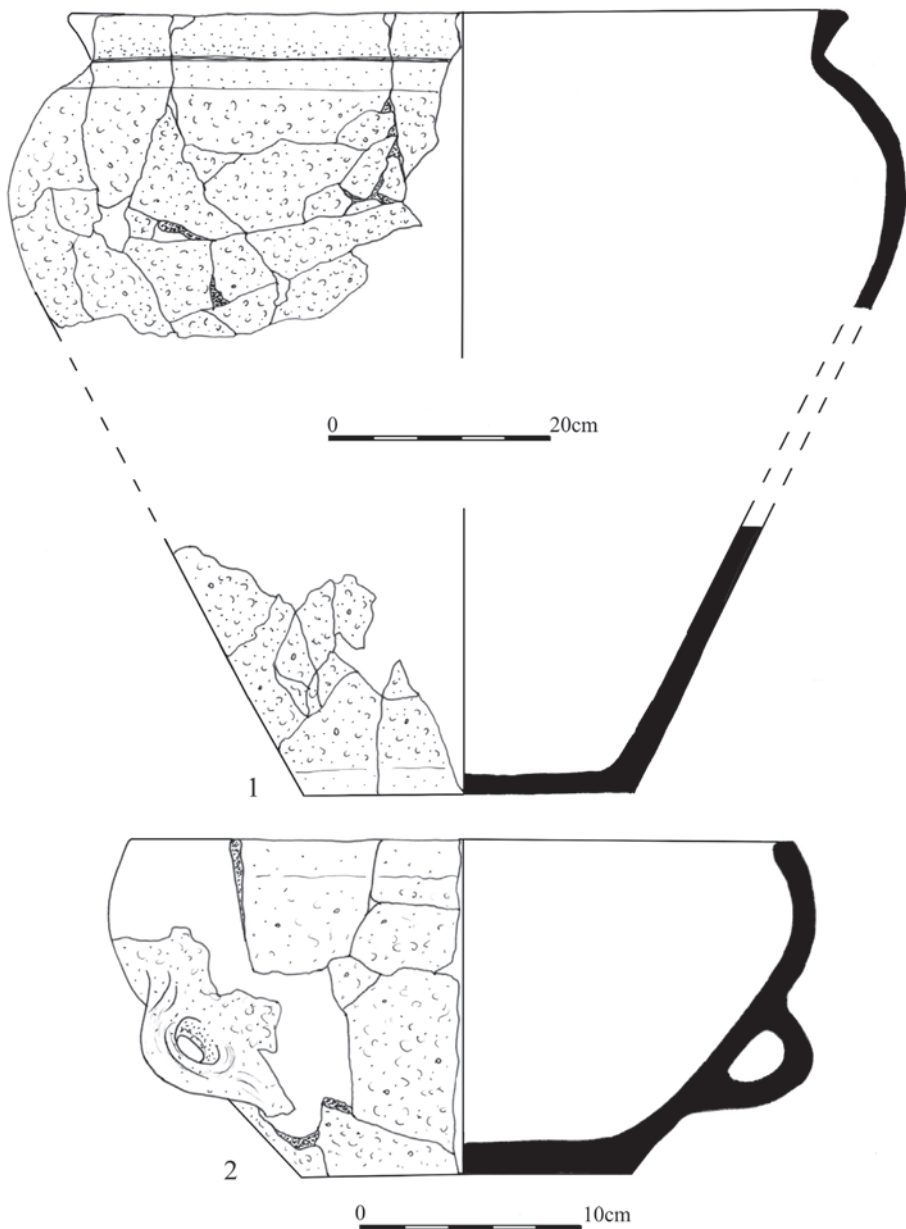
Ryc. 9. Inowrocław, pow. inowrocławski, stanowisko 92A. Obiekt 29. Zarys (A) i przekrój (B) jamy gospodarczej ludności kultury jastorfskiej (fot. P. Smudziński)

Fig. 9. Inowrocław, Inowrocław district, site 92A. Feature 29. Outline (A) and a cross-section (B) of a Jastorf culture pit (photo by P. Smudziński)

Ryc. 10. Inowrocław, pow. inowrocławski, stanowisko 92A. Wybór ułamków naczyń kultury jastorfskiej z obiektów: 1- 4 - ob. 9; 5-6 - ob. 29 (rys. A. Rembisz-Lubiejewska)

Fig. 10. Inowrocław, Inowrocław district, site 92A. Selected fragments of Jastorf culture pottery: 1-4 - feature 9; 5-6 - feature 29 (drawn by A. Rembisz-Lubiejewska)

Ryc. 11. Inowrocław, pow. inowrocławski, stanowisko 92A. Obiekt 29. Wybór ułamków naczyń kultury jastorfskiej (rys. A. Rembisz-Lubiejewska)

Fig. 11. Inowrocław, Inowrocław district, site 92A. Feature 29. Selected fragments of Jastorf culture pottery (drawn by A. Rembisz-Lubiejewska)

natrafiono na naczynia, które mają analogie wśród materiałów ze starszej fazy osadniczej w Brześciu Kujawskim (Jażdżewski 1940, tabl. VIII: 1, 6; Grygiel 2004, s. 21) i Poznaniu-Nowym Mieście (Machajewski, Pietrzak 2004, tabl. II: 4; III: 5; VII: 2, 4), również odkryte pozostałości osadnictwa można synchronizować z okresem Lt B₂ do Lt C₁/C₂, czyli na IV/III–II w. p.n.e.

Materiały odkryte w Inowrocławiu można przyporządkować do grupy środkowopolskiej kultury jastorfskiej, obejmującej północną Wielkopolskę i wschodnie Kujawy (Lewczuk 2011, s. 50–51), a będącej śladem intensywnego osadnictwa przedstawicieli wspomnianej kultury, przemieszczających się z północnego zachodu w kierunku południowo-wschodnim, ku Morzu Czarnemu.

Skąpyimi przesłankami dla rekonstrukcji obrazu gospodarczej działalności tutejszej wspólnoty pozostają nieliczne i drobne kości zwierząt należące do gatunków hodowlanych bydła, świni, konia i owcy lub kozy. Potwierdzają one ciągłość chowu gatunków znanych z wcześniejszej fazy³.

Okres wpływów rzymskich (kultura przeworska)

W trakcie prac badawczych na stanowisku odsłonięto pięć obiektów (31, 33, 34, 42, 54)⁴, w wypełniskach których zarejestrowano ułamki naczyń kultury przeworskiej. W jednym przypadku (obiekt 51 o młodszej chronologii) materiał źródłowy znajdował się na złożu wtórnym.

Obiekty te zostały zlokalizowane w środkowej części stanowiska na arach P2/A4–10, P4/A3–9, P1/A3–8, P5/A5 (ryc. 2). Powierzchnia większości z nich wynosiła ponad 20 m² (ryc. 12). We wszystkich odnotowano ślady po słupach wspierających naziemną część konstrukcji zapewne o mieszkalno-gospodarczym charakterze oraz pozostałości ścian budynków, zachowane w postaci brył polepy z wyraźnie widocznymi odciskami konstrukcyjnymi, wskazującymi na stosowanie pali i palików o średnicach od 6 do 30 cm. Fragmenty klepiska potwierdzają wykładanie gliną również podłóg domostw. Z kolei stwierdzone na bryle polepy z obiektu 54 odciski równoległych żerdzi o średnicy 2 cm oraz

³ Z obiektów 29, 41 i 43 pozyskano łącznie 17 fragmentów kości zwierzęcych. Przynależność gatunkową określono dla 14 z nich. Trzy fragmenty pozostały nieokreślone (Makowiecki 2012).

⁴ Mimo że w stropach obiektów 31 i 34 natrafiono na pojedyncze przedmioty o chronologii nowożytniej (podkowa, fragment żelaznego nożyka i pręt z mosiężną gałką), ze względu na charakter obiektów (rozległe jamy o charakterze półziemiankowym, z bardzo dużą ilością materiałów źródłowych w wypełniskach) podtrzymano ich prądziejową chronologię.

A

B

Ryc. 12. Inowrocław, pow. inowrocławski, stanowisko 92A. Obiekt 31. Zarys (A) i przekrój (B) jamy gospodarczej ludności kultury przeworskiej (fot. P. Smudziński)

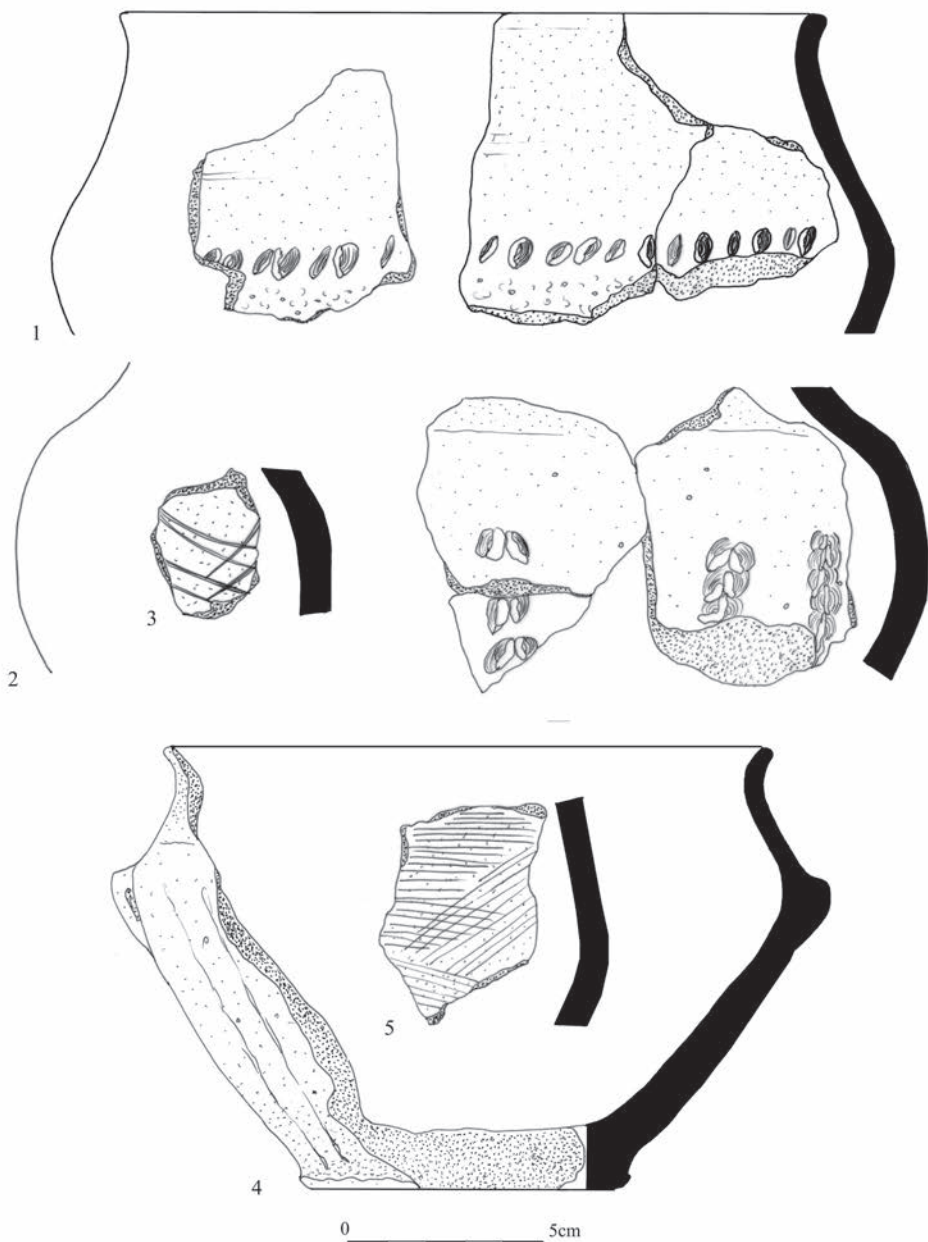
Fig. 12. Inowrocław, Inowrocław district, site 92A. Feature 31. Outline (A) and a cross-section (B) of a Przeworsk culture pit (photo by P. Smudziński)

łodyg i źdźbeł traw lub zbóż mogą być śladem lżejszej konstrukcji plecionkowej obiektu gospodarczego.

Z opisanych obiektów stanowiących pozostałość osiedla ludności kultury przeworskiej oraz z jednego obiektu (51) o młodszej chronologii pozyskano 1165 fragmentów naczyń ceramicznych. Znacząca większość z nich (94,8%) została wykonana ręcznie. Ułamki naczyń wykonanych za pomocą koła garncarskiego stanowią niewielki zbiór.

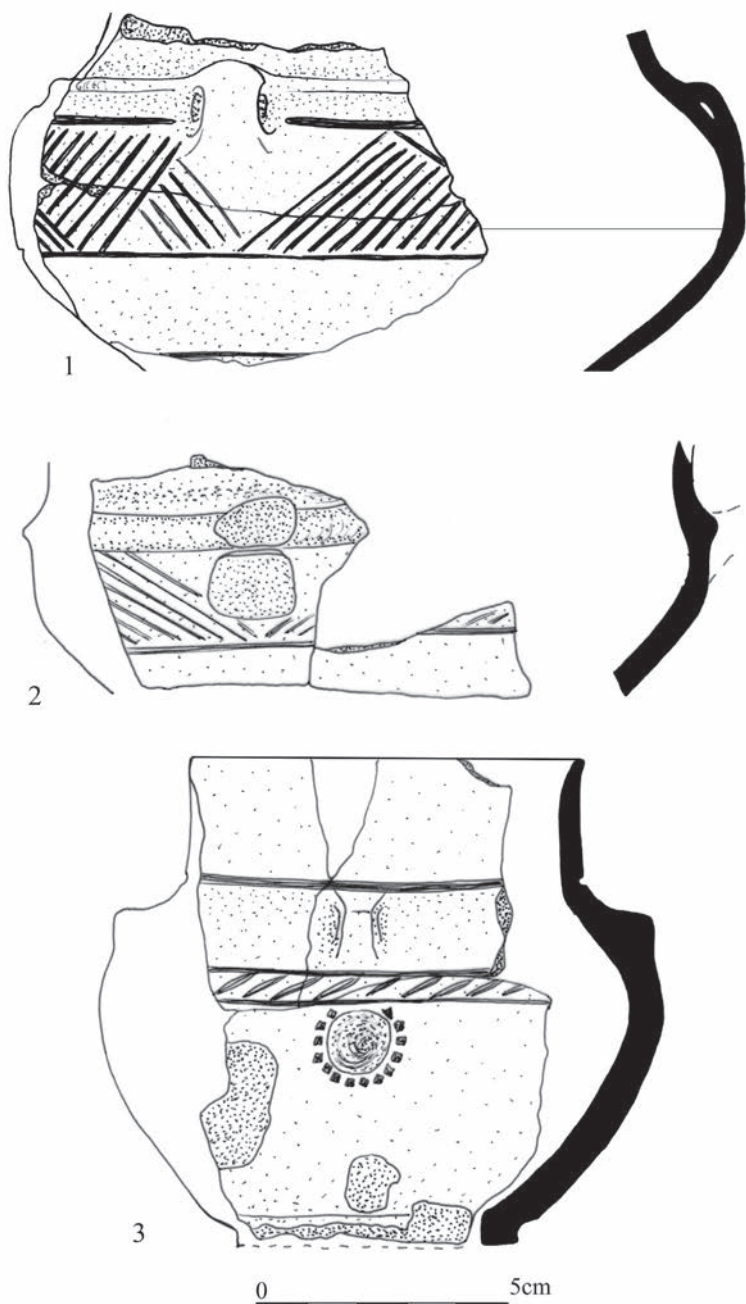
Wśród naczyń wykonanych ręcznie stwierdzono obecność garnków o dwustożkowatym, zaokrąglonym załomie, zbliżonych do naczyń wazowatych (ryc. 13: 1, 4). W grupie naczyń wazowatych zarejestrowano ułamki bezuchych form o łagodnie zaokrąglonym załomie brzuśca, powierzchniach gładkich, czasami zdobionych szczypanymi odciskami palcowymi (ryc. 13: 2). Nieliczne garnki zdobiono ornamentem tzw. miotełkowym (ryc. 13: 5) występującym na garnkach fazy B₂ (Wielowiejski 1981, s. 65). Taka ornamentyka została wcześniej zapożyczona z kręgu kultury jastorfskiej (Dąbrowska 1994). Motyw ten jest także często spotykany w nadłabskim środowisku kulturowym. Również wątek łuków (ryc. 13: 3) występuje według Artura Błażejewskiego w stadium B₂ na stanowiskach przeworskich o ewidentnie nadłabskich koneksjach (Błażejewski 2007, s. 71). Odnotowano też obecność ułamków waz o czarnych wyświeconych powierzchniach, bezuchych lub zaopatrzonych w kolankowate ucha, zdobionych ornamentem w postaci wstęgi wypełnionej ukośnymi kreskami. Wśród mniejszych form zarejestrowano ułamki czarek ostroprofilowanych oraz o zaokrąglonym brzuścu i wysokiej szyjce ozdobionych ornamentem z zakreskowanych trójkątów i plastycznych wałeczków (ryc. 14: 1–2), a także wstęgi wypełnionej rytmami kreskami i okrągłym dołkiem otoczonym odciskami narzędzia (ryc. 14: 3). Naczynia te w większości mogły być formowane na pustych nóżkach. Technika ręcznego wytwarzania naczyń dominowała w garncarstwie kultury przeworskiej w jej wczesnej fazie rozwojowej (B₂–C₁).

Fragmenty wykonane na kole garncarskim stanowią około 5% zbioru – są to egzemplarze datowane na późny okres rzymski i być może początek wczesnego okresu wędrówek ludów. Ceramika ta była wyrabiana z masy glinianej bez domieszek, ewentualnie ze śladami piasku drobnoziarnistego. Przełamy są jedno- i trójbarwne, charakterystyczne dla wypału w atmosferze redukcyjnej. Powierzchnie naczyń mają barwę kremowosiwą, siwą, ciemnosiwą i czarną. Ciągi garncarskie, wyraźnie widoczne od strony wewnętrznej, rozchodzące się spiralnie od środka dna, można zaobserwować na fragmentach den garnków o średnicy 5 i 10 cm, pozyskanych z obiektów 31 i 34. W zbiorze ułamków cienkościennych (3–5 mm) o powierzchniach gładkich zaobserwowano obecność

Ryc. 13. Inowrocław, pow. inowrocławski, stanowisko 92A. Obiekt 31. Wybór ułamków naczyń kultury przeworskiej (rys. A. Rembisz-Lubiejewska)

Fig. 13. Inowrocław, Inowrocław district, site 92A. Feature 31. Selected fragments of Przeworsk culture pottery (drawn by A. Rembisz-Lubiejewska)

Ryc. 14. Inowrocław, pow. inowrocławski, stanowisko 92A. Wybór ułamków naczyń kultury przeworskiej z obiektów: 1 – ob. 33; 2 – ob. 31; 3 – ob. 42 (rys. A. Rembisz-Lubiejewska)

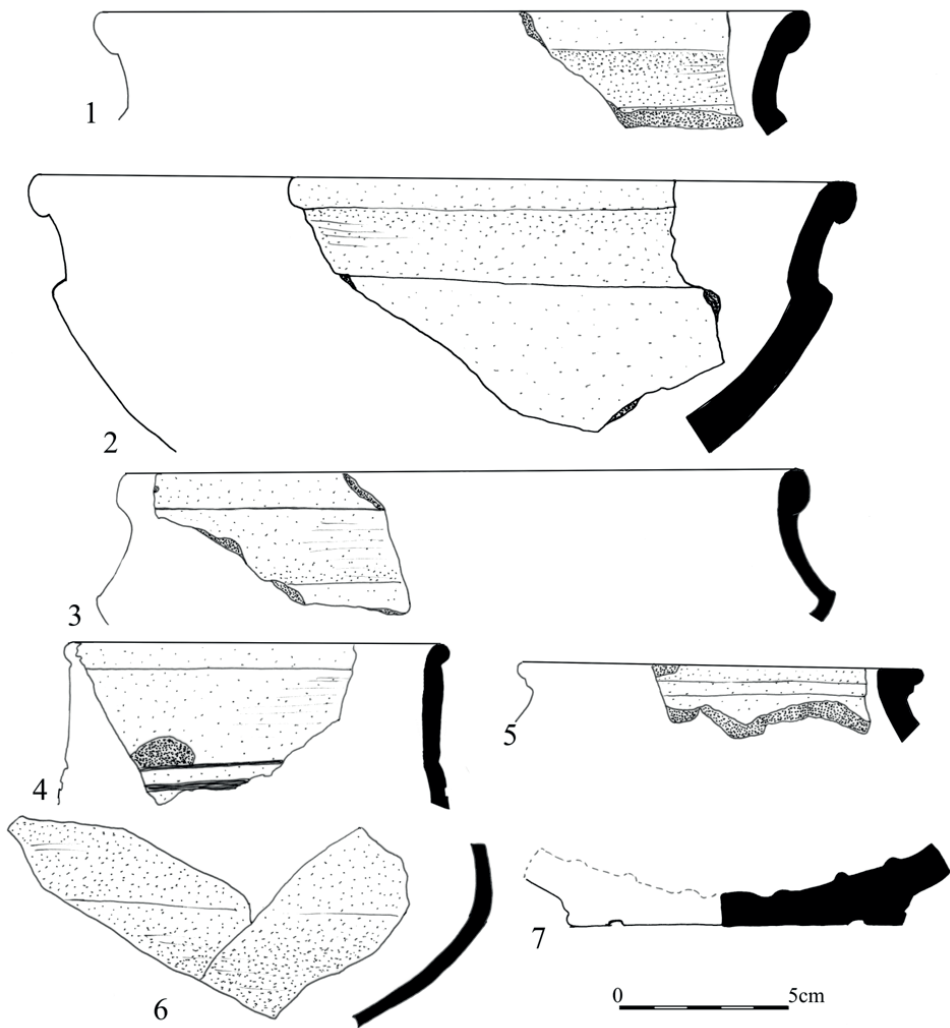
Fig. 14. Inowrocław, Inowrocław district, site 92A. Selected fragments of Przeworsk culture pottery: 1 – feature 33; 2 – feature 31; 3 – feature 42 (drawn by A. Rembisz-Lubiejewska)

pozostałości różnych wariantów naczyń misowatych (ryc. 15: 1–2) i czarek o powierzchniach kremowosiwych i siwych oraz czarnych, wyświecanych (ryc. 15: 3–6). W zbiorze naczyń grubościennych zarejestrowano pozostałości garnków o esowatym profilu, o ciemnosiwiej barwie powierzchni, zdobionych podwójną plastyczną listwą ze skośnymi nacięciami, pojedynczą, gładką listwą, uformowanym uskokiem oraz plastyczną listwą z zaszczypywaniem (ryc. 16: 1–4).

Ceramika toczona na kole pojawiła się w kulturze przeworskiej w okresie B_2/C_1 , lecz jej właściwe upowszechnienie nastąpiło nieco później, w fazie C_{1b} okresu wpływów rzymskich (Dobrzańska 1982, s. 90). Różne warianty cienkościennych mis i czarek o siwych i czarnych powierzchniach należą do najpopularniejszych naczyń toczonych na obszarze kultury przeworskiej (Wielowiejski 1981, s. 70).

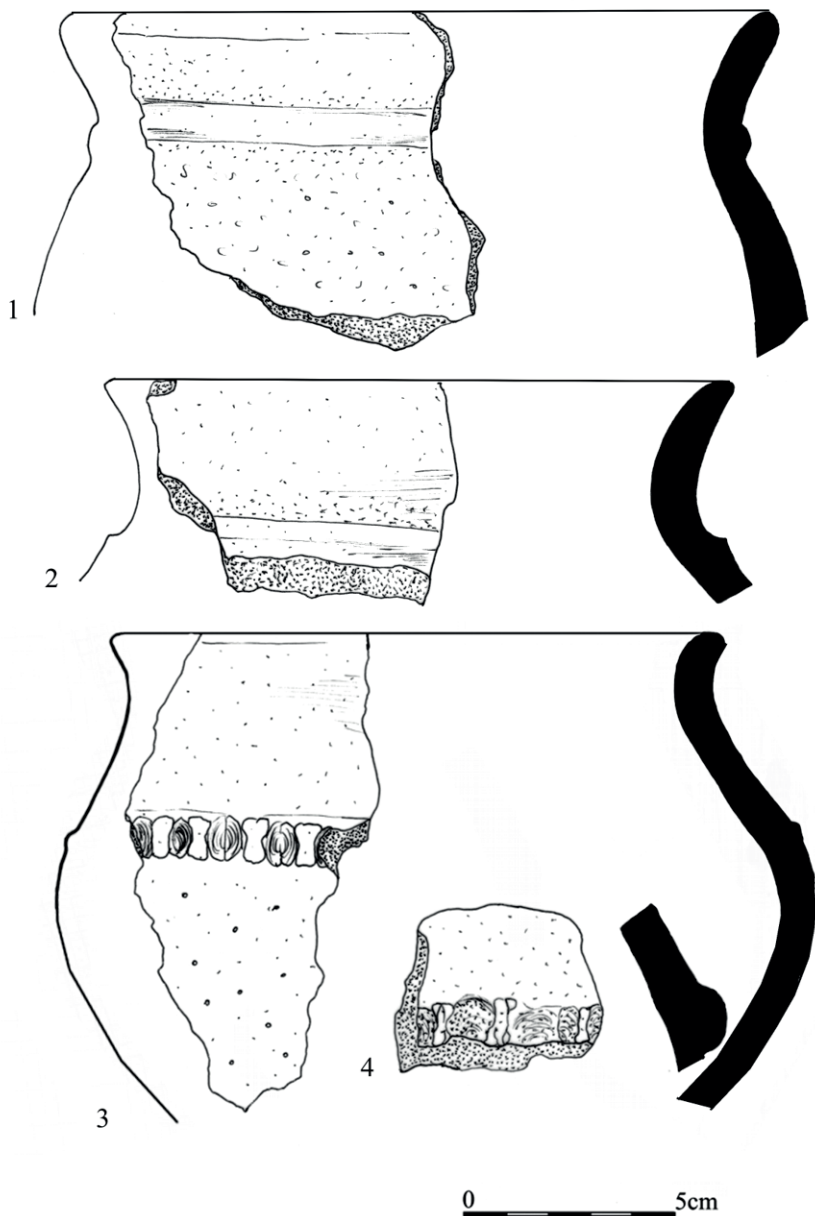
Charakterystyczną grupę stanowią fragmenty grubościennych, szeroko-kołnierzowych zasobowców, będące naśladownictwami prowincjonalnych *dolium*. Okaz odkryty na stanowisku należy do naczyń ręcznie lepionych, górą obtaczanych, z pogrubionym, wysuniętym na zewnątrz brzegiem tworzącym szeroki kołnierz. Zrekonstruowana rysunkowo forma ma 45 cm wysokości, średnica kołnierza wynosi 30 cm, a dna 15 cm (ryc. 17: 1). Z kolei fragment brzuśca ze śladami ślizgania na powierzchni wewnętrznej (ryc. 17: 2) należy już do tzw. *Krausengefässe*. Są one formami o wiele doskonalszymi technologicznie niż zasobowce z fazy B_2-C_1 , starannie, twardo wypalonymi. Ich powierzchnie są ornamentowane wątkami rytych linii falistych. Dotychczasowe znaleziska szerokokołnierzowych naczyń zasobowych koncentrują się głównie na obszarze Małopolski, Śląska, południowej części Polski Środkowej (Wielowiejski 1981, s. 71) i północnej Wielkopolski, gdzie są datowane na podfazę C_2-C_3 (Żychliński 1999, s. 196). Brak odkryć warsztatów produkujących zasobowce (oprócz piecowiska w Igołomni) wskazuje, że naczynia te dostały się na obszary położone na północ od ośrodka podkrakowskiego w drodze wymiany, w której mogły odgrywać rolę zarówno ekwiwalentu, jak i pojemnika na towar.

Fragment głębokiej czary o czarnej, wyświecanej powierzchni zdobionej rytym zygzakiem (ryc. 17: 3) nie ma dokładnej analogii. Czarki o odgiętej na zewnątrz i profilowanej krawędzi znane są z zapadlisk pieców odkrytych na osadzie w Igołomni koło Krakowa, datowanej na stadium C_1 . Naczynia kuchenne (rzadziej stołowe) o tak wykończonym brzegu uznaje się za wytwór prężnie działającego ośrodka podkrakowskiego, naśladowującego naddunajską ceramikę prowincjonalnorzyską (Wielowiejski 1981, s. 65, 70).

Ryc. 15. Inowrocław, pow. inowrocławski, stanowisko 92A. Obiekt 31. Wybór ułamków naczyń toczonych kultury przeworskiej (rys. A. Rembisz-Lubiejewska)

Fig. 15. Inowrocław, Inowrocław district, site 92A. Feature 31. Selected fragments of Przeworsk culture wheel-turned pottery (drawn by A. Rembisz-Lubiejewska)

Ryc. 16. Inowrocław, pow. inowrocławski, stanowisko 92A. Obiekt 42. Wybór ułamków naczyń toczonych kultury przeworskiej (rys. A. Rembisz-Lubiejewska)

Fig. 16. Inowrocław, Inowrocław district, site 92A. Feature 42. Selected fragments of Przeworsk culture wheel-turned pottery (drawn by A. Rembisz-Lubiejewska)

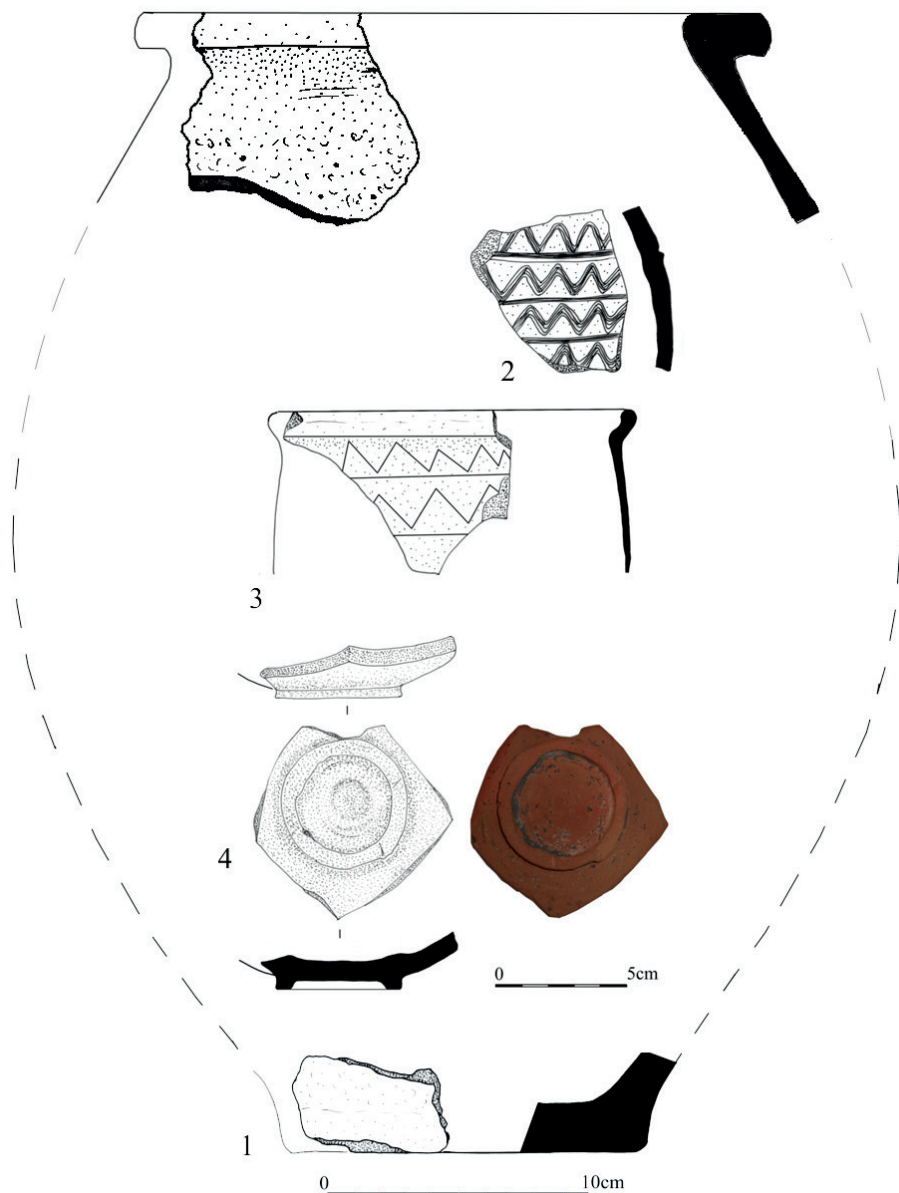
W przypadku jednego fragmentu ceramiki można domniemywać pochodzenie spoza strefy środkowoeuropejskiego Barbaricum. Ze względu na brak glazury, reliefu i stempla opisany fragment (ryc. 17: 4) można uznać za ułamek naczynia importowanego z terenów prowincji rzymskich, niebędący terra sigillatą. Ceramikę tego typu spotyka się na różnie datowanych stanowiskach Cesarstwa Rzymskiego. Na obszarze kultury przeworskiej największy napływ importów prowincjonalnorzymskich przypada na fazy B₂/C₁ i C₁ (Wielowiejski 1981, s. 65).

Oprócz fragmentów naczyń ceramicznych w pozostałościach ziemianek ludności kultury przeworskiej natrafiono na wyroby z bursztynu, poroża, kości i kamienia. Z obiektu 42 pochodzi fragment paciorka bursztynowego o walcowatej formie, wykonanego z surowca o miodowomlecznej barwie (ryc. 18: 1). Odkryte dotychczas w Inowrocławiu i jego okolicy pracownie bursztyniarskie (Inowrocław, stan. 95, 100; Gąski, stan. 18, 24; Jacewo, stan. 4b; Konary, stan. 28; Krusza Zamkowa stan. 3; Kuczkowo, stan. 1; Łojewo, stan. 4; Informator 1974; 1976a; 1976b; 1980; 1988; Cofta-Broniewska 1975; 1978) poświadczają profesjonalną wytwórczość przede wszystkim paciorków o kształtach kulistych, krążkowych, podwójnie stożkowatych, cylindrycznych i ósemkowatych, opartą zapewne zarówno na surowcu lokalnym, jak i importowanym z Bałtyku w ramach tzw. szlaku bursztynowego (Cofta-Broniewska 1999).

Ekwiwalentem wymiany dalekosiężnej mogły być również grzebienie z poroża, wyrabiane przez wykwalifikowanych rzemieślników. Pracownie bursztyniarskie i rogownicze odkryto bowiem na kilku stanowiskach w okolicy Inowrocławia (Inowrocław, stan. 95; Krusza Zamkowa, stan. 3; Jacewo, stan. 18; Informator 1974; 1980; Cofta-Broniewska 1978; Dąbrowski 1981, s. 379).

Odkryty na badanym stanowisku grzebień został wykonany z poroża jelenia. Wstawka pierwotnie składała się z siedmiu części. Zęby wycięto w formie łuku, przy czym boczne są szersze. Ponad linią zębów widoczny jest rowek wyznaczający miejsce styku wkładki z okładziną, którą pierwotnie tworzyły dwie cienkie płytki. Całość była spięta sześcioma żelaznymi nitami. Zachowana szerokość grzebienia wynosi 105 mm, wysokość – 67 mm, grubość – do 8 mm (ryc. 18: 2–3). Grzebień należy do motywu C typu I według typologii Sigrid Thomas i jest jedną z najbardziej rozpowszechnionych form w fazie D okresu wpływów rzymskich (Thomas 1960).

Również pozyskane na stanowisku narzędzie kościane (dł. – 18,5 cm, szer. – 3,5–4 cm, grub. – 2 cm; ryc. 18: 4) należy do zabytków często odkrywanych na osadach „przeworskich”. Występowanie tego typu przedmiotów odnotowano głównie w kontekście palenisk i w skupiskach jam gospodarczych (Dąbrowski

Ryc. 17. Inowrocław, pow. inowrocławski, stanowisko 92A. Wybór ułamków naczyń importowanych, pozyskanych z obiektów kultury przeworskiej: 1 – ob. 31; 2 – ob. 51; 3 – ob. 42; 4 – ob. 54 (rys. A. Rembisz-Lubiejewska)

Fig. 17. Inowrocław, Inowrocław district, site 92A. Selected fragments of imported vessels of Przeworsk culture: 1 – feature 31; 2 – feature 51; 3 – feature 42; 4 – feature 54 (drawn by A. Rembisz-Lubiejewska)

Ryc. 18. Inowrocław, pow. inowrocławski, stanowisko 92A. Wyroby bursztynowe, kościane i kamienne z obiektów kultury przeworskiej: 1 – ob. 42, 2–4 – ob. 34, 5 – ob. 31 (rys. A. Rembisz-Lubiejewska)

Fig. 18. Inowrocław, Inowrocław district, site 92A. Amber, bone and stone products of the Przeworsk culture: 1 – feature 42; 2–4 feature 34; 5 – feature 31 (drawn by A. Rembisz-Lubiejewska)

1981, s. 379). W starszej literaturze wytwory takie traktowano również jako płozy sań użytkowanych przy połowie ryb spod lodu, jednakże znaczny stopień wygładzenia części egzemplarzy wskazuje, że najprawdopodobniej służyły one do obróbki skóry czy tkaniny (?), być może także do wcierania tłuszczu w skórę (przy garbowaniu), jej wyrównywania i wyświecania (Zeman 2001, s. 132–133).

Z obiektu 31 pochodzi osełka z szarego piaskowca (dł. – 6,8 cm, szer. – 3,2/2,3 cm, grub. – 3,2 cm; ryc. 18: 5). Ma ona prostokątny kształt i trapezowaty przekrój. Powierzchnia jest zagładzona z wyraźnymi trzema rowkami wzdłuż narzędzia. Osełki kamienne, służące do ostrzenia różnych narzędzi żelaznych, należą do wyrobów powszechnie spotykanych na osadach datowanych od wczesnej epoki żelaza. Osełki w formie płytki z bruzdą, najczęściej wykonane z piaskowca, uważa się za narzędzia charakterystyczne dla późnego okresu rzymskiego (Wielowiejski 1981, s. 371).

Niebagatelne znaczenie dla przybliżenia gospodarki ludności kultury przeworskiej mają wyniki analiz odpadków kostnych pochodzących z przebadanych obiektów mieszkalno-gospodarczych. Łącznie pozyskano 924 szczątki kostne⁵, z których > 54% należy do bydła domowego, > 20% do owcy/kozy, > 16% do świni > 5% do konia, < 1% do owcy. Pojedynczo odnotowano kości psa, ptaków, kury domowej i gęsi oraz zwierzyny łownej – jelenia oraz dzika.

Na podstawie pozyskanej serii szczątków kostnych można stwierdzić, że w lokalnej społeczności dominowała hodowla bydła, co wynikało z rolniczej aktywności ludności, zapotrzebowania na siłę pociągową i nawóz. Zwierzęta dostarczały również mięsa, tłuszczu, krwi, a także mleka. Duże znaczenie miały też owca/koza, z których uzyskiwano wełnę i/lub mleko. Ze świń pozyskiwano mięso i tłuszcz. Obecność szczątków kostnych konia była efektem utrwalania hodowli tego gatunku od okresu halsztackiego i jego wykorzystywania do jazdy wierzchem.

Opisany model gospodarowania zwierzętami, zarejestrowany również na innych stanowiskach tej kultury (np. w Kruszy Zamkowej), był dość zbliżony do występującego na stanowiskach kultury łużyckiej, co może świadczyć o przekazywaniu tradycji z pokolenia na pokolenie i ciągłości gospodarki (Piątkowska-Małecka 2003, s. 50, 97–98).

⁵ Najliczniejsze zbiory pozyskano z obiektów 42 (392 fr.), 31 (290 fr.) i 33 (141 fr.). Ze względu na znaczne rozdrobnienie materiału analizie archeozoologicznej poddano 896 szczątków, z których oznaczono 672 (Makowiecki 2012).

Pies jako zwierzę gospodarskie mógł służyć człowiekowi w codziennych zajęciach. Obecność szczątków psów na stanowisku może wynikać – oprócz oczywistych walorów gospodarczych (stróżowanie, nagonki na zwierzynę) – ze znaczącej roli tego zwierzęcia w wierzeniach, manifestującej się w składaniu ofiar z psów na osadach. Największe zagęszczenie znalezisk pochówków psów i ich szczątków, datowanych na okres lateński i wpływów rzymskich, odnotowano właśnie na Kujawach (m.in. Inowrocław, stan. 95; Andrałojć 1986, s. 73).

Łowiectwo pełniło funkcję uzupełniającą. Łowienie jeleni i dzików przez mieszkańców osady w Inowrocławiu można łączyć z magiczno-wierzeniową rolą tego zwierzęcia w tradycji lateńskiej (Cremin 2001, s. 66, 128–129). Obecność szczątków kury domowej poświadcza rozpowszechnianie hodowli tego gatunku od okresu halsztackiego. Kości gęsi, odkrywane na osadach ludności kultury przeworskiej, świadczą o popularności tego ptactwa w Europie Środkowej w okresie lateńskim (Lasota-Moskalewska 2005, s. 243, 251).

Podsumowując, na podstawie przeprowadzonej analizy materiałów źródłowych początek osadnictwa „przeworskiego” na stanowisku 92A w Inowrocławiu można datować na fazę B₂/C₁, czyli na okres około II/III w. n.e. Ze względu na obecność ułamków szerokokołnierzowych naczyń zasobowych i ceramiki tzw. późnoantycznej można przyjąć, że obszar ten był zamieszkiwany przynajmniej do końca fazy C₃.

Rozwój lokalnej społeczności kultury przeworskiej od wczesnego okresu wpływów rzymskich może być związany przestrzennie i funkcjonalnie z prężnie rozwijającym się skupiskiem osadniczym Kruszy Zamkowej (tzw. grupa kruszańska kultury przeworskiej), stanowiącym jeden z ważniejszych punktów szlaku bursztynowego przechodzącego wówczas zachodnim skrajem Kujaw (na zachód od Inowrocławia), a następnie – w późnym okresie wpływów rzymskich – przez obszary nadbachorskie i nadparchańskie (Cofta-Broniewska 1979, s. 123–173; 1990).

Nowożytność

W północno-wschodniej części stanowiska zarejestrowano kompleks jam będących wyrobiskami gliny, użytkowanymi przez pobliską cegielnię (ob. 51a–s; ryc. 2). W ich zasypiskach natrafiono na cztery fragmenty naczyń szklanych i fajansowych oraz szklaną butelkę. Dodatkowo, w stropach obiektów pradziejowych (31, 34, 42), znaleziono krótki żelazny pręt z mosiężnym

uchwytem, fragment podkowy, głowni noża oraz oskard, być może związany z wydobywaniem na stanowisku gliny.

Pozyskany zbiór zabytków potwierdza intensywną działalność gospodarczą prowadzoną na stanowisku od końca XVIII do początku XX wieku.

PODSUMOWANIE

W trakcie archeologicznych badań sondażowych przeprowadzonych na stanowisku 92A w Inowrocławiu stwierdzono, że obszar ten zasiedlany był od neolitu po czasy nowożytny. O ile na ślady ludności utożsamianej z kulturą amfor kulistych wskazują jedynie pojedyncze ułamki naczyń, o tyle obecność ludności kultury lużyckiej jest już reprezentowana przez obiekty dokumentujące sezonowe lub stałe, ale krótkotrwałe zasiedlenie wyniesienia u schyłku epoki brązu i we wczesnej epoce żelaza. W młodszym okresie przedrzymskim na stanowisku osiedliła się ludność kultury jastorfskiej. Pojedyncze obiekty związane z tą fazą świadczą o tymczasowym charakterze zasiedlenia. Stały charakter zabudowy prezentują dopiero pozostałości rozległych obiektów typu ziemiankowego lub półziemiankowego oraz zarejestrowany w nich szeroki wachlarz wytworów garncarskich ludności kultury przeworskiej.

To dość regularne zainteresowanie obszarami dzisiejszego stanowiska wynikało niewątpliwie z jego położenia na łagodnym stoku opadającym w kierunku rzeczki Smyrni, dogodnych warunków glebowych oraz zasobności w solanki występujące w okolicach Inowrocławia do dziś (Szamałek 2009, s. 32). Obecność w obiektach ludności kultury przeworskiej naczyń importowanych z różnych obszarów Barbaricum wskazuje na udział ówczesnych mieszkańców podinowrocławskich terenów w wymianie dalekosiężnej, związanej zapewne m.in. z wymianą bałtyckiego bursztynu.

Stanowisko 92A nie zostało rozpoznane w całości. Należy założyć, że jego zasięg znacznie wykracza poza obszar wyznaczony w miejscowym planie zagospodarowania (obecnie około 1 ha). Zrealizowane badania pozwoliły na określenie faz zasiedlenia tego miejsca w przeszłości.

Bibliografia

Wykaz skrótów

AUNC – Acta Universitatis Nicolai Copernici, Archeologia, Toruń.

Literatura

- Andrałojć M., 1986, *Pochówki psów u pradziejowych społeczeństwach Europy Środkowej*, Inowrocław.
- Błażejowski S., 2007, *Kultura przeworska a reńsko-wezerska strefa kulturowa*, Studia Archeologiczne, t. 39.
- Chudziakowa J., 1973, *Materiały kultury łużyckiej z Kujaw. Część I: Aleksandrów Kujawski*, AUNC, t. 3, s. 43–65.
- Chudziakowa J., 1974, *Materiały kultury łużyckiej z Kujaw. Część II: powiat Inowrocław, część I*, AUNC, t. 4, s. 69–161.
- Chudziakowa J., 1975, *Materiały kultury łużyckiej z Kujaw. Część III: powiat Inowrocław, część II (K–L)*, AUNC, t. 5, s. 61–92.
- Chudziakowa J., 1980, *Materiały kultury łużyckiej z Kujaw. Część IV: powiat Inowrocław, część III (M–Z)*, AUNC, t. 6, s. 11–45.
- Cofta-Broniewska A., 1975, *Badania archeologiczne w Inowrocławiu i powiecie inowrocławskim w latach 1967–1973*, Wiadomości Archeologiczne, t. 40, z. 1, s. 411–417.
- Cofta-Broniewska A., 1978, *Osada z okresu wpływów rzymskich na st. 4b w Jacewie pow. Inowrocław*, Komunikaty Archeologiczne, s. 143–147.
- Cofta-Broniewska A., 1979, *Grupa kruszańska kultury przeworskiej: ze studiów nad rozwojem regionalnym społeczeństw Kujaw*, seria Archeologia 11, Poznań.
- Cofta-Broniewska A., 1990, *Z dziejów badań nad późnym okresem lateńskim i okresem wpływów rzymskich na Kujawach*, Komunikaty Archeologiczne, s. 63–79.
- Cofta-Broniewska A., 1999, *Amber in the Material Culture of the Communities of the Region of Kuiavia during the Roman Period*, [w:] *Investigations into Amber. Proceedings of the International Interdisciplinary Symposium Baltic Amber and Other Fossil Resins*, red. B. Kosmowska-Ceranowicz, H. Paner, Gdańsk, s. 157–175.
- Cofta-Broniewska A., 2004, *Miejsca obrzędowe ludności kultury łużyckiej i kultury przeworskiej na Kujawach. Część I: Przegląd źródeł*, Folia Praehistorica Posnaniensia, t. 12, s. 147–199.
- Cremin A., 2001, *Celtowie*, Warszawa.
- Czerniak L., Szmyt M., 1990, *Z badań nad periodyzacją rozwoju kultury amfor kulistych*, [w:] *Kultura amfor kulistych w rejonie Kujaw*, red. A. Cofta-Broniewska, Poznań, s. 53–78.
- Czopek S., 1992, *Uwagi o chronologii względnej i periodyzacji materiałów z okresu halsztackiego i starszego okresu przedrzymskiego w świetle analizy ceramiki kultury pomorskiej*,

- [w:] *Ziemie polskie we wczesnej epoce żelaza i ich powiązania z innymi terenami*, red. S. Czopek, Rzeszów, s. 81–90.
- Dąbrowska T., 1988, *Wczesne fazy kultury przeworskiej. Chronologia – zasięg – powiązania*, Warszawa.
- Dąbrowska T., 1994, *Wpływy jastorfskie na kulturę przeworską w młodszym okresie przed-rzymskim*, [w:] *Kultura przeworska*, t. 1, red. J. Gurba, A. Kokowski, Lublin, s. 71–88.
- Dąbrowski J., 1997, *Epoka brązu w północno-wschodniej Polsce*, Białystok.
- Dąbrowski K., 1981, *Rogownictwo*, [w:] *Prahistoria ziem polskich*, t. 5: *Późny okres lateński i okres rzymski*, red. W. Hensel, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk, s. 378–379.
- Dobrzańska H., 1982, *Ceramika toczona jako wyraz zmian zachodzących w kulturze przeworskiej we wczesnej fazie późnego okresu rzymskiego*, [w:] *Znaczenie wojen markomańskich dla państwa rzymskiego i północnego Barbaricum* (Scripta Archaeologica 2), red. J. Wielowiejski, Warszawa, s. 90–98.
- Domański G., 1975, *Studia z dziejów środkowego Nadodrza w III–I w. p.n.e.*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk.
- Durczewski D., 1985, *Gród ludności kultury łużyckiej z okresu halsztackiego w Smuszewie, woj. piłskie*, cz. 1, Poznań.
- Grygiel M., 2004, *Problem chronologii i przynależności kulturowej materiałów o charakterze jastorfskim z Brzeźcia Kujawskiego, woj. kujawsko-pomorskie, w świetle ostatnich badań nad problematyką okresu przedrzymskiego w Polsce*, [w:] *Kultura jastorfska na Nizinie Wielkopolsko-Kujawskiej*, red. H. Machajewski, Poznań, s. 13–82.
- Informator, 1974, *Krusza Zamkowa gm. Inowrocław, st. 3*, Informator Archeologiczny. Badania 1973, s. 146.
- Informator, 1976a, *Konary gm. Dąbrowa Biskupia, st. 28*, Informator Archeologiczny. Badania 1975, s. 126–127.
- Informator, 1976b, *Łojewo gm. Inowrocław*, Informator Archeologiczny. Badania 1975, s. 138–139.
- Informator, 1980, *Inowrocław st. 95*, Informator Archeologiczny. Badania 1979, s. 125–126.
- Informator, 1988, *Gąski gm. Gniewkowo, st. 18*, Informator Archeologiczny. Badania 1987, s. 114–115.
- Jażdżewski K., 1940, *Kujawskie przyczynki do zagadnienia tubylczości Słowian na ziemiach polskich*, Wiadomości Archeologiczne, t. 16, s. 107–161.
- Kaczmarek M., 2002a, *Zachodniowielkopolskie społeczności kultury łużyckiej w epoce brązu*, Poznań.
- Kaczmarek M., 2002b, *Motywy antropo- i ornitomorficzne oraz wyobrażenia jelenia w sztuce ludności kultury łużyckiej na ziemiach polskich*, [w:] *Sztuka pradziejowa na ziemiach polskich. Katalog wystawy*, red. T. Janiak, Gniezno, s. 99–103.
- Kaszewski Z., 1967, *Osada kultury łużyckiej z III i IV okresu epoki brązu na stanowisku 13*

- w *Brześciu Kujawskim, pow. Włocławek*, Prace i Materiały Muzeum Archeologiczno-Etnograficznego w Łodzi, t. 14, s. 159–230.
- Kocińska M.K., Kozłowski J., Smudziński P., 2011, Sprawozdanie z archeologicznych badań sondażowych w Inowrocławiu, gm. loco, woj. kujawsko-pomorskie, stanowisko 92A, arkusz AZP 44-40/182, Inowrocław, maszynopis w archiwum WUOZ w Bydgoszczy.
- Lasota-Moskalewska A., 1991, *Hodowla i łowiectwo w Biskupinie na tle innych osiedli obronnych kultury łużyckiej*, [w:] *Prahistoryczny gród w Biskupinie. Problematyka osiedli obronnych na początku epoki żelaza*, red. J. Jaskanis, Warszawa, s. 185–196.
- Lasota-Moskalewska A., 2005, *Zwierzęta udomowione w dziejach ludzkości*, Warszawa.
- Lewczuk J., 2011, *Latenizacja czy „długie trwanie”? Uwagi o przemianach kulturowych między Bałtykiem i Karpatami w ostatnich czterech wiekach p.n.e.*, [w:] *Między kulturą pomorską a kulturą oksyowską. Przemiany kulturowe w okresie lateńskim*, red. M. Fudziński, H. Paner, Gdańsk, s. 45–56.
- Machajewski H., 2011, *Ze studiów nad okresem przedrzymskim na Pomorzu Zachodnim*, [w:] *Między kulturą pomorską a kulturą oksyowską. Przemiany kulturowe w okresie lateńskim*, red. M. Fudziński, H. Paner, Gdańsk, s. 209–220.
- Machajewski H., Pietrzak R., 2004, *Z badań nad ceramiką naczyniową z okresu przedrzymskiego w Polsce*, [w:] *Kultura jastorfska na Nizinie Wielkopolsko-Kujawskiej*, red. H. Machajewski, Poznań, s. 83–122.
- Makowiecka M., Makowiecki D., 2004, *Gospodarka zwierzętami*, [w:] *Archeologiczne badania ratownicze wzdłuż trasy gazociągu tranzytowego*, t. 3: *Kujawy*, cz. 5: *Osadnictwo społeczeństw cyklu łużyckiego*, red. J. Bednarczyk, J. Czerniak, A. Koško, Poznań, s. 401–431.
- Makowiecki D., 2012, Analiza szczątków kostnych ze stanowiska 92A w Inowrocławiu, maszynopis w archiwum Pracowni Archeologiczno-Konserwatorskiej Marii Karoliny Kocińskiej w Borkowie, Poznań.
- Malinowski T., 1958, *Osadnictwo kultury łużyckiej wczesnej epoki żelaza w Słupcy*, *Fontes Archaeologici Posnanienses*, t. 8–9, s. 1–35.
- Mierzwiński A., 2003, *Znaki utrwalone w glinie. Społeczno-obrzędowe aspekty działań wytwórczych końca epoki brązu i wczesnej epoki żelaza. Model nadodrzański*, Wrocław.
- Mogielnicka-Urban M., 1984, *Warsztat ceramiczny kultury łużyckiej*, Wrocław–Warszawa.
- Piątkowska-Małecka J., 2003, *Zwierzęta w gospodarce ludności zamieszkującej ziemię Polski północno-wschodniej we wczesnej epoce żelaza*, Olsztyn.
- Skowron J., 2006, *Kultura przeworska w dorzeczu środkowej i dolnej Bzury. Monografia osadnictwa*, Poznań.
- Szamałek K., 1987, *Kruszwicki zespół osadniczy w młodszej epoce brązu i w początkach epoki żelaza*, Wrocław.
- Szamałek K., 1992a, *Problemy periodyzacji młodszej epoki brązu i okresu halsztackiego na Pojezierzu Wielkopolskim w świetle badań nad ceramiką*, [w:] *Ziemie polskie we*

- wczesnej epoce żelaza i ich powiązania z innymi terenami. *Materiały z konferencji – Rzeszów, 17–20.09.1991 r.*, red. S. Czopek, Rzeszów, s. 71–79.
- Szamałek K., 1992b, *Zmiany w technologii i stylu ceramiki z osad kultury łużyckiej w świetle badań materiałów nadgoplańskich*, *Fontes Archaeologici Posnanienses*, t. 37, s. 5–20.
- Szamałek K., 1995, *Ślady osadnictwa ludności kultury pomorskiej z badań archeologicznych nad Gopłem*, [w:] *Kultura pomorska i kultura grobów kloszowych. Razem czy osobno? Materiały z konferencji w dniach 24–26 listopada 1993*, red. T. Węgrzynowicz, M. Andrzejowska, J. Andrzejowski, E. Radziszewska, Warszawa, s. 309–317.
- Szamałek K., 2009, *Procesy integracji kulturowej w młodszej epoce brązu i początkach epoki żelaza na Pojezierzu Wielkopolskim*, Poznań.
- Szmyt M., 1996, *Spoleczności kultury amfor kulistych na Kujawach*, Poznań.
- Thomas S., 1960, *Studien zu den germanischen Kämmen der römischen Kaiserzeit*, *Arbeits- und Forschungsberichte zur sächsischen Bodendenkmalpflege*, t. 8, s. 54–215.
- Wielowiejski J., 1981, *Kamieniarstwo*, [w:] *Prahistoria ziem polskich*, t. 5: *Późny okres lateński i okres rzymski*, red. W. Hensel, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk, s. 369–371.
- Wiklak H., 1963, *Początki kultury łużyckiej w Polsce Środkowej*, *Acta Archaeologica Lodziensia*, nr 12, Łódź.
- Wołągiewicz R., 1981, *Grupa nadodrzańska*, [w:] *Prahistoria ziem polskich 5: Późny okres lateński i okres rzymski*, red. J. Wielowiejski, Wrocław, s. 192–196.
- Wołągiewicz R., 1997, *Lubieszewo. Materiały do studiów nad kulturą społeczności Pomorza Zachodniego w okresie od IV w. p.n.e. do I w. n.e.*, Szczecin.
- Woźny J., 2005, *Symbolika myśliwska w kulcie zmarłych wśród ludności kultury pomorskiej na tle wierzeń i rytuałów archaicznych ludów leśnych*, [w:] *Aktualne problemy kultury pomorskiej*, red. M. Fudziński, H. Paner, Gdańsk, s. 241–250.
- Zeman T., 2001, *Germánská parohová a kostěná industrie v době římské*, *Studia Archaeologica Brunensia*, t. 6, s. 107–147.
- Żychliński D., 1999, *Szerokokołnierzowe naczynia zasobowe (typu Krausengefässe) z Giecza w Wielkopolsce północnej*, [w:] *Kultura przeworska*, t. 4, red. A. Kokowski, Lublin, s. 193–199.

THE REMAINS OF THE MULTICULTURAL SETTLEMENT AT SITE 92A
IN INOWROCŁAW, KUYAVIA-POMERANIA PROVINCE

Keywords: Inowrocław, settlement, Globular Amphora culture, Lusatian culture, Jastorf culture, Przeworsk culture, end of the Bronze Age, early Iron Age, period of Roman influence, modern times.

Summary

Site no. 92A in Inowrocław is located in the eastern part of the town, on Rzemieślnicza St., by national road no.15 to Toruń, on the eastern slope of a moraine mound, small in relation to the neighbouring areas, and gently sloping towards a watercourse called the Smyrnia. Because of an upcoming construction project, this area required preliminary archaeological research, which was carried out from 19 September to 6 November 2011 by Maria Karolina Kocińska of the Archaeological and Conservation Workshop from Gdańsk. The aim of the exploration was to verify the extent and to identify the nature and history of the settlement. Within the six test zones designated for excavation, covering a total area of 60 ares, 61 features and 96 traces of former posts were recorded. A total of 2210 fragments of ceramic vessels, 15 pieces of former earthen flooring, 1134 animal bone fragments and 11 small finds made of bone, antler, amber, iron and glass were discovered.

Based on an analysis of the source material, a conclusion was drawn that the site had been inhabited from the Neolithic to modern times. While traces of human population identified with the Globular Amphora culture are however evidenced only by a few fragments of a single vessel, the presence of the Lusatian culture is represented by some features bearing witness to the seasonal or permanent, though short-term, colonisation of the mound in the late Bronze and Early Iron Ages. In the early pre-Roman period, the Jastorf culture settled on the site and individual features associated with this phase testify to the temporary nature of the settlement. The permanent character of the buildings is evidenced only by the remains of extensive pit-houses or half-shelters, and the wide range of pottery products made by Przeworsk culture artisans.

This regular interest in the area of today's site was undoubtedly due to its location on a gentle slope to the Smyrnia river, favourable soil conditions and the abundance of brine which exists in the vicinity of Inowrocław to this day. The presence of pottery imported from various areas of Barbaricum in Przeworsk culture settlements indicates that the population of areas around Inowrocław engaged in long-distance trade, probably related, for instance, to that in Baltic amber.

Site 92A has not been fully excavated. It is safe to assume that its area significantly exceeds the bounds of that marked out in the local development plan (currently about one hectare). The research carried out has made it possible to identify the phases of colonisation in the past.